

PWN
STICHTING
VRIJWILLIGERS

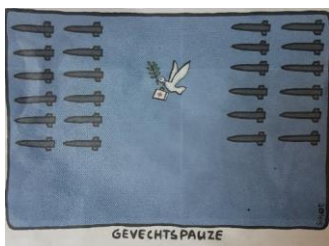
De redactie:

Mathie Bergman
Jan Jaap Moerkerk
Elien Roosloot
Hermine Smit
Marianne Snablie
Derk de Vries

Voorwoord

Terwijl ik schrijf schijnt er een waterig herfstzonnetje naar binnen, snel weer weggejaagd door donkere regenwolken. Mensen wat is het nat! Er komt geen einde aan. Ik hoop dat wanneer u deze nieuwsbrief leest er wat is veranderd. Niet alleen op weerniveau, maar vooral ook op wereldniveau.

Het wordt lastig om ons onbevangen op de kerstdagen te storten, een beetje hoop op vrede zou zo mooi zijn. Een vrede die wat langer duurt dan een moment tussen de gevechten door. Ik vond deze spotprent van Bas van der Schot in de Volkskrant goed passen bij de huidige situatie.

En wat is het daarom heerlijk dat wij ons allemaal bezig kunnen houden met de Duinnatuur. Want daar is het redelijk vredig, en elkaar opvreten hoort nu eenmaal bij een gezond natuurlijk systeem. Het is zo belangrijk dat we de

basis van de duinen gezond houden en dat wij als vrijwilligers daar ons steentje aan bij kunnen dragen!

De redactie van de vrijwilligersniewsbrief wenst u fijne en vredige kerstdagen en hoop op verandering in het nieuwe jaar.

Marianne Snablie

vrijwilligersniewsbrief@pwn.nl

Inhoud

Voorwoord	1
Even voorstellen.... Inger van den Bosch.....	2
Een leven lang in dienst van de natuur	2
Vrijwilligersbijeenkomst Nationaal Park Zuid Kennemerland.....	3
Nieuws van De Hoep en De Schaapskooi.....	5
Vrijwilligerstevredenheids onderzoek (VTO) 2023 ..	6
Bosbeheer Noordhollands Duinreservaat	7
Start werkzaamheden dennenbos Bergen aan Zee	11
Exoten	12
Paddenstoelen van de zeereep, een bijzonder habitat	13
Boommarters	17
Schotse Hooglander versus wisent.....	19
Natuur PWN-gebied gaat minder hard achteruit dan in binnenland	20
Natuur veert terug zonder damherten.....	21
10 jaar Noordwest Natuurkern	25
PWN moet meebewegen met klimaatverandering	28
Vacature.....	30
Gedicht	31

Even voorstellen.... Inger van den Bosch

Beste vrijwilligers,

Mijn naam is Inger van den Bosch. Ik ben 36 jaar en ik woon met mij gezin in Haarlem. Sinds oktober ben ik begonnen bij PWN als coördinator onderzoek en monitoring natuur. Al sinds mijn jeugd kom ik vaak in Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Na mijn studie biologie en oceanografie aan de Universiteit van Amsterdam heb ik negen jaar bij Rijkswaterstaat gewerkt als adviseur mariene ecologie. Hier heb ik veel ervaring opgedaan met het opzetten en coördineren van onderzoeken naar vooral de effecten van menselijke verstoringen op zeezoogdieren in de Noordzee. Mijn liefde voor de zee is over de jaren heen wat meer opgeschoven naar liefde voor de kust. De prachtige natuur die we in onze eigen omgeving hebben en waar we altijd heen kunnen om ervan te genieten. Ik ben dan ook heel blij dat ik nu aan de slag mag gaan in twee fantastische natuurgebieden. Twee gebieden waar ik ook nog heel veel over te leren heb. In het nieuwe jaar ga ik Hubert Kivit echt opvolgen dus dan zal ik vaak in Overveen en Castricum aanwezig zijn. Ik ben benieuwd naar al jullie kennis en ervaringen en ga graag een keer mee op pad. Tot snel!

Groeten,
Inger

Een leven lang in dienst van de natuur

Bioloog Hubert Kivit, bijna 65, heeft zich meer dan zijn werkzame leven ingespannen voor behoud van de natuur in de duinen. Hij deed dat 36 jaar in dienst van PWN, maar de liefde voor het gebied kwam al toen hij als 16-jarige jongen vanuit Bovenkarspel naar Castricum verhuisde. Hubert gaat met pensioen, maar gaat daar niet geheel zorgenvrij van genieten. Enkele ontwikkelingen in de duinen baren ook hem, zoals zovelen, zorgen.

De eerste kennismaking met de duinen was het begin van een lange, maar gewilde leerweg. Eerst trokken de vogels zijn aandacht, toen ook de planten: „Ik ben dol op leren en nieuwe soorten bestuderen. Toen ik 16 was had je nog geen app die je direct liet zien wat het plantje was dat je net had ontdekt. Ik trok de duinen in met een boekje vol plaatjes van planten, ik legde ze ook onder een microscoop. Op die manier leerde ik die plant heel goed kennen.”

En zo verkende hij 'een van de soortenrijkste gebieden in Europa'. „De natuur is hier zo enorm divers. Op korte afstand van elkaar al. Als je in de duingraslanden op je buik gaat liggen, dan zie je pas hoeveel verschillende soorten planten, mossen en korstmossen er op dat kleine stukje grond zijn, die allemaal op de een of andere manier met elkaar verweven zijn. Dan zijn er ook nog de insecten etc. eromheen en je hebt een prachtig mechanisme dat me altijd is blijven fascineren.”

Hij besloot biologie te gaan studeren in Wageningen. En als student mocht hij bij PWN meedoen aan het monitoren van konijnen in het gebied. En dat waren nog eens tijden: „Ik telde op een vaste route rond Heemskerk. Op een doorsnee-avond zag ik er toen, eind jaren tachtig, wel tachtig konijnen per avond. Nu ben ik al blij als ik er op een avond twee zie.”

Het verdwijnen van het konijn uit de duinen had grote gevolgen: „Een konijn graast en graaft. Hij houdt de vegetatie kort, zoals grassen en graaft veel vers, kalkrijk zand omhoog en zorgt zo voor verjonging van de grond. Zo hadden de konijnen tijdens de vorming van de duinen tussen de dertiende en de negentiende eeuw een stevig aandeel in de vorming van die duinen. Andere dieren profiteerden daar ook van. Een tapuit bijvoorbeeld kan niet door hoog gras insecten jagen. Een nadeel was dat de konijnen ook kiemplanten aten, waardoor er minder bosverjonging was.”

Omdat het konijn vrijwel verdwenen is uit de duinen, hebben runderen en paarden de begrazing overgenomen.

En dan is er natuurlijk ook de onvermijdelijke stikstof. Hubert: „De duinen zijn versneld aan het verzuren en daardoor verruigen, verbossen en vergrassen. Ik denk dat wij nog steeds 'in control' zijn, maar we zijn wel steeds meer bezig problemen te pareren die door de mens zijn veroorzaakt. En dat pareren kost ook steeds meer inspanning.”

Als antwoord op de stikstof zorgt PWN onder meer voor meer kerven in de zeereep, waardoor kalkrijk zand in dit gebied blijft hangen. De duinen groeien daardoor en zullen beter bestand zijn tegen een stijging van de zeespiegel. Hubert: „Dit is een nieuwe vorm van beheer. Daarmee geven we de duinen meer dynamiek. De exacte effecten van de aanleg van de kerven zijn nog niet allemaal bekend, maar wel weten we dat verstuing de motor is van de duinen.”

Zodra hij is gestopt met werken, verhuist naar het Friese Gaast. Hij blijft als vrijwilliger voorlopig nog wel zijn beide broedvogelplots doen.

Matthie Bergman

Vrijwilligersbijeenkomst Nationaal Park Zuid Kennemerland

Op 14 oktober jl. vond de jaarlijks georganiseerde bijeenkomst voor de vrijwilligers werkzaam in het NPZK plaats. Dit festijn wordt bij toerbeurt georganiseerd door Natuurmonumenten, Staatbosbeheer, PWN of IVN. Dit jaar was het de beurt aan IVN. Omdat er grootschalige verbouwingen aan met name

keuken en toiletgroepen in Bezoekerscentrum De Kennemerduinen worden uitgevoerd, werd men ontvangen in het voormalige bezoekerscentrum 'De Zandwaaier'.

Een vrijwilligersbijeenkomst moet natuurlijk starten met koffie, thee en "wat lekkers". Daarna toog men op de fiets naar het strand bij Parnassia en werd men in groepen ingedeeld. Het weer werkte alleszins mee en met een stevige wind liet de zee zich van zijn beste kant zien.

Onderwerpen tijdens de strandexcursies waren: Duinvorming, Natuurlijke strandvondsten & Afval

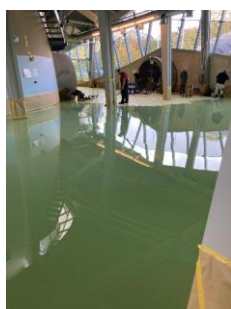
Foto's: Jacqueline Moerkerk en Mathilde Lawalata

Bij terugkomst nog een drankje en een hapje en op naar volgend jaar!

Jan Jaap Moerkerk

Nieuws van De Hoep en De Schaapskooi

Het jaar is al bijna weer voorbij. Maar hoewel de Hoep voor de buitenwereld in winterslaap is, is dat eigenlijk helemaal niet zo. Er wordt namelijk druk ver- en gebouwd. [Lees hier meer](#)
Er is geschilderd, de vloer heeft een nieuwe coating gekregen en in de fabriek worden de onderdelen voor de nieuwe tentoonstelling gemaakt, klaar om geplaatst te worden. Een klein voorproefje:

Hoewel de Hoep dus geen bezoekers heeft ontvangen, is er wel van alles gebeurd in het NHD. De Nacht van de Nacht was weer een feest, dit jaar hebben bijna 160 mensen in de avonden een wandeling gemaakt vanaf ingang Kraaiennest, in het donker dus. De activiteit is bedoeld om aandacht te vragen voor lichtvervuiling, en mensen te laten genieten van het donker.

In de Schaapskooi in Bergen hebben we ook veel bezoek mogen ontvangen. De Paddenstoelendag met IVN was ook binnen een groot succes en het was genieten om extra open te zijn voor de Kunst10Daagse. Veel nieuwe bezoekers hebben kennisgemaakt met deze locatie en de prachtige omgeving. Kom je ook een keer langs? De Schaapskooi is open op woensdag, zaterdag en zondag. Excursies en activiteiten vind je zoals altijd op www.pwn.nl/eropuit.

Fijne feestdagen alvast.

Vrijwilligerstevredenheidsonderzoek (VTO) 2023

Algemeen

In april jl. zijn 1500 vrijwilligers bij de verschillende natuurorganisaties gevraagd naar hun betrokkenheid en de motivatie voor het werk dat zij doen. Zij geven het groene vrijwilligerswerk gemiddeld een 8.1 (aantal respondenten = 789) wat betekent dat hun tevredenheid met 0,5 punt is gestegen ten opzichte van het vorige tevredenheidsonderzoek in 2017 (cijfer 7,6). Naast lekker buiten aan het werk te willen zijn (78%), is voor driekwart van de vrijwilligers bij willen dragen aan natuurbeheer de belangrijkste reden om dit werk te doen. Zij voelen zich daarbij dan ook sterk verbonden aan het gebied waar ze actief zijn (70%). Een kwart van de vrijwilligers geeft aan dat er een tekort aan vrijwilligers is. Zij delen hun kennis en enthousiasme met mensen in hun directe omgeving om hen zo te betrekken bij hun werk. Om dat goed te kunnen doen, geeft meer dan de helft van de vrijwilligers aan dat het vergroten van kennis (o.a. over soorten) hun grootste behoefte is. Het programma 'Betrekken bij Groen' biedt hiervoor ondersteuning. Door kennis beschikbaar te stellen vanuit natuurorganisaties krijgen meer Noord-Hollanders de kans om zich in te zetten voor het groen en zich daarbij betrokken te voelen.

PWN

Ondanks dat het niet dezelfde enquête is geweest die in 2017 is gehouden, hebben we wel enkele uitkomsten op dezelfde gestelde vragen voor PWN met elkaar kunnen vergelijken. Hieronder een

tabel met de te vergelijken vragen/uitkomsten in rapportcijfers (op een schaal van 1 tot 10) en een korte toelichting op deze uitkomsten.

PWN	2017	2023
Aantal respondenten	170	158
Tevredenheid werkzaamheden	8,0	8,2
Tevredenheid motivatie	8,1	8,5
Tevredenheid waardering	7,5	7,7
Tevredenheid ontwikkelmogelijkheden	6,9	6,8
Tevredenheid samenwerking binnen PWN	7,6	7,6
Tevredenheid materialen/hulpmiddelen	7,3	7,4
Tevredenheid ondersteuning/begeleiding	7,6	7,4
Tevredenheid in zijn totaliteit over vrijwilligerswerk	7,6	8,1

Er zijn dit jaar 158 PWN vrijwilligers die de vragenlijst hebben ingevuld. Dit is ten opzichte van 2017 een lichte daling. Allereerst een blik op de gestegen rapportcijfers. Voor de tevredenheid over de uit te voeren werkzaamheden werd in 2017 nog een cijfer gegeven van 8,0. Dit is gestegen naar een 8,2 in 2023. De motivatie onder de vrijwilligers voor hun werk is gestegen van een 8,1 in 2017 naar een 8,5 nu. We wisten het natuurlijk wel, maar fijn dat nu ook uit de cijfers van dit onderzoek blijkt dat PWN zulke gemotiveerde vrijwilligers heeft!

Lichte dalingen zijn er in de cijfers m.b.t. de tevredenheid over ontwikkelmogelijkheden (van een 6,9 naar een 6,8) en ondersteuning/begeleiding (van een 7,6 naar een 7,4) van vrijwilligers binnen PWN. Tenslotte de vraag hoe tevreden men is over het vrijwilligerswerk in zijn totaliteit, hier is ook een fraaie stijging in het rapportcijfer te zien van een 7,6 in 2017 naar een 8,1 dit jaar. Dit is natuurlijk heel mooi en daar kunnen we met elkaar heel blij mee zijn, maar de uitdaging is wel om dit vast te houden. Concluderend kan gezegd worden dat de PWN-vrijwilligers tevreden en gemotiveerd zijn, de werkzaamheden nuttig vinden, zich gewaardeerd voelen maar dat de samenwerking binnen PWN, de ontwikkelmogelijkheden en de ondersteuning/begeleiding puntjes van aandacht zijn voor de komende jaren.

Hans Spaans, coördinator Vrijwilligers

Bosbeheer Noordhollands Duinreservaat

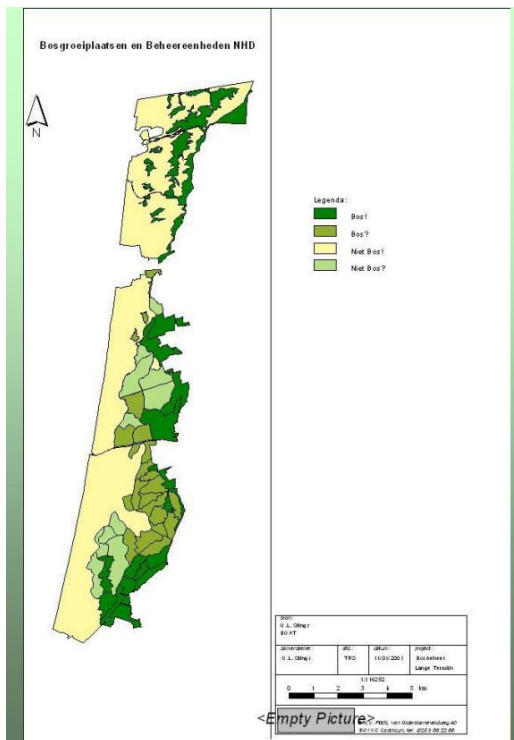
Je kunt niet overal bos aanplanten. Hoewel daar in de jaren 30 van de vorige eeuw anders over werd gedacht. Bosaanplant had o.a. een economische waarde. Ook de boomsoorten hoefden niet inheems te zijn, met vele soorten werd geëxperimenteerd. Tegenwoordig is er een totaal andere visie op het beheer van onze duinbossen.

Uit onderzoek en literatuur blijkt:

- Bos in (natuurlijke) duinen komt niet (overal) vanzelfsprekend tot een eindstadium;
- Een strook van ca 1.5 km van zee is ongeschikt voor bos; hier komt 250-500 kg zout per ha/jr neer;
- Veel aangelegd bos is spoedig afgestorven;
- Beschikbaarheid van vocht en nutriënten is (te) laag;
- Dynamiek (zand, wind, zout) vaak te hoog;
 - Terugkeertijd zware storm is 10 jaar, in binnenland 50 jaar

- Zonneschijnuren en verdamping veel hoger aan de kust; langdurige droge perioden frequent
- Westelijk bos houdt verstuiving tegen.

Conclusie is dus dat bos in de duinen de meeste kans heeft op relatief luwe, voedselrijke en vochtige plekken. Dit is in kaart gebracht op basis van een combinatie van 4 kaarten:

1. Kaart met luwtezones.
2. Kaart met geschikte/matig geschikte/ongeschikte bodem.
3. Kaart met te droog/goed/te natte bodem.
4. Kaart met uitgemergelde terreindelen.

Wanneer je dit bij elkaar voegt komt er een kaart uit met geschiktheid voor bos, de Bosgroeiplaatsen (BGP)

Afb.: Kaartje met de Bosgroeiplaatsen

Donker groen = Zeker bos
Middelgroen = Waarschijnlijk bos
Lichtgroen = Waarschijnlijk geen bos
Geel = Zeker geen bos

Bosaanplant

Ongeveer 1000 ha bos is in het verleden aangeplant, vaak op plekken die nu worden aangegeven als niet geschikt of zeer matig geschikt voor bosgroei.

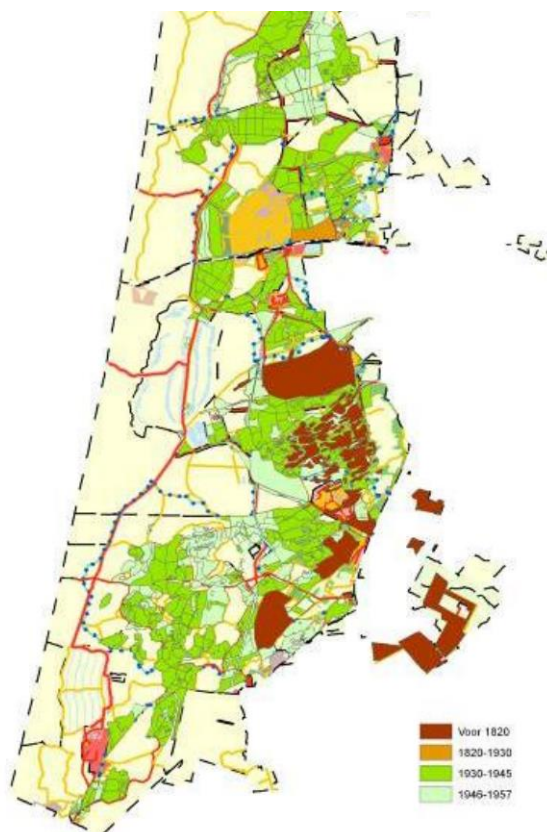
Foto: aanplant bos (archief PWN)

Afb.: Kaartje met de verschillende perioden van bosaanplant

Beleid en beheer

Het beheer van bossen is grotendeels gericht op 'niets doen, tenzij...'. Loofbossen, met name in de binnenduinstrand en in de oostelijke zone van het middenduin, kenmerken zich vooral door oude zomereiken en verschillende soorten populieren. In deze bossen wordt nauwelijks beheer uitgevoerd. Uitzonderingen zijn het verwijderen van uitheemse soorten als Amerikaanse vogelkers. Voor de aangeplante naaldbossen met zwarte den is het beeld genuanceerder. In de binnenduinstrand worden naaldbossen langzaam omgevormd richting gemengde bossen door lokaal naaldbomen om te zagen of te ringen. Hierbij blijft een deel van het hout in het bos liggen. Enkele andere naaldbossen, vooral in het buitenduin en middenduin, zijn de afgelopen jaren omgevormd tot open duin. Hierbij zijn alle naaldbomen verwijderd en is de bodem afgeplagd. Zo ontstaat weer ruimte voor droge duingraslanden die onder invloed staan van stuivend zand en dynamiek in vochtgehalte.

PWN streeft naar natuurlijke, zelfregulerende duinbossen.

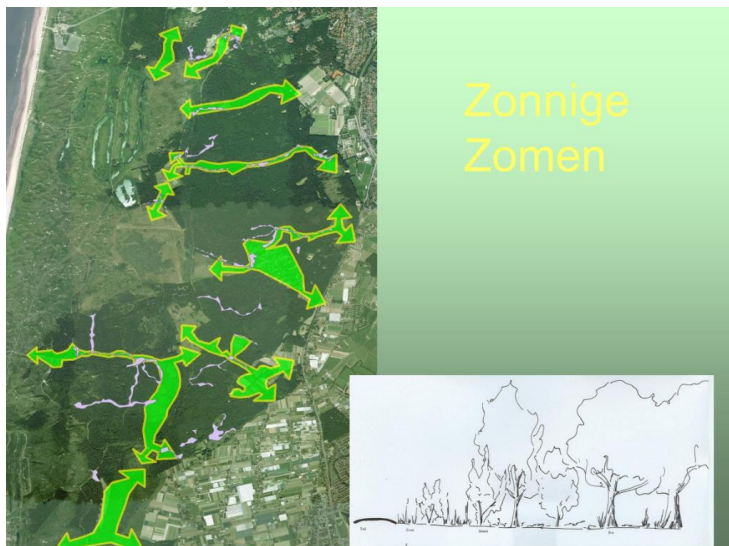
Daarmee bedoelen we bos dat is ontstaan uit natuurlijke successie, met variatie in boomsoorten en leeftijden van bomen. Er moet voldoende dood hout aanwezig zijn en verjonging, en een verticale gelaagdheid. Ook heeft dat bos een open karakter en er zijn geleidelijke overgangen naar open duin. De wind kan hierin een handje helpen en kan het bos een mooie impuls geven op weg naar een opener bos waar meer licht op de bodem valt en ondergroei en natuurlijke verjonging een kans krijgt. Het bos zal steeds in verandering zijn en die veranderingen worden gevolgd. In feite bestaat het bosbeheer uit nietsdoen, tenzij.....

Beheermaatregelen zijn o.a.:

- Door een systeem van regelmatige controle op boomveiligheid langs wegen en paden (Visual Tree Assessment, VTA) wordt er ingegrepen als dat nodig is;
- Exoten zoals Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers worden verwijderd. Dit geldt ook voor soorten naaldbomen (spar) wanneer ze zich invasief gedragen door veel zaailingen;
- In een aantal eikenbezaaiingen is beheer uitgevoerd om het bos meer structuur te geven. Dit beheer houdt in dat er bomen gezaagd en geringd worden voor meer staand en liggend dood

hout. Hierdoor komt er meer licht op de bodem wat de onderbegroeiing kan stimuleren en grote grazers aantrekt. Uiteraard worden hierbij de exoten vooral geringd en gezaagd;

*Afb.:
corridors
voor insecten
(kaartje) en
zonnige
zoom langs
een pad*

- Bosrandbeheer in de vorm van zonnige zomen is zeker nog actueel ook omdat de meeste biodiversiteit in de bosranden zit. Zonnige zomen worden vooral beheerd door begrazing en een enkele keer worden er ook vrijwilligers bij ingezet;
- Begrazing, hulpmiddel tegen verruiging van het bos;
- Naaldbos op een niet bosgroeiplaats kan worden verwijderd om het achterliggende duin meer wind, dynamiek, kalk en zand te geven, o.a. de sleutel tegen verzuring van de bodem. (buizerdvlak);
- Oude cultuurhistorisch boselementen worden behouden en soms ook onderhouden of vrijgezet;
- Natuurlijke omvorming van naaldbos naar loofbos o.a. door Honingzwam wordt nauwlettend gevolgd maar is een mooie natuurlijke omvorming.

Invloed van klimaatsverandering

Extreme omstandigheden nemen toe, zoals langdurige zomerdroogten, nattere winters, meer en/of hardere zomerstormen en zeespiegelrijzing. En we hebben nog steeds te maken met stikstofdepositie wat verzuring en verruiging stimuleert.

Als een bos natter wordt verandert de soortensamenstelling, wat op zich geen probleem is mits het geen exoten zijn. Exoten worden verwijderd. Door de nattere winters zien we al dat delen droog loofbos zich gaan omvormen naar vochtig loofbos. We zien op sommige natte plekken al een verschuiving van eiken naar zwarte elzen en ratelpopulier. We streven naar een zelf-instandhoudend bos, maar welke bomen dat zullen zijn wordt bepaald door de omstandigheden.

We hebben als duinbeheerder geen invloed op de externe factoren die het klimaat doen veranderen. We kunnen de veranderingen in de bossen alleen maar volgen. Dát onze duinbossen veranderen staat als een paal boven water. Door een goede monitoring van diverse bosbewoners, zowel flora als fauna en ook de paddenstoelenwereld proberen we onze unieke duinbossen te borgen voor de toekomst. Begrazing speelt hierin een belangrijke rol. De begrazingsdruk wordt dan ook nauwlettend

gemonitord en zo nodig bijgestuurd. Aspecten als verjonging van bomen en struiken, ondergroei en verruiging zijn hierbij van belang.

Kortom: veel is niets doen tenzij. En hoe het bos er over 50 jaar uit ziet dat weet niemand precies....

Marianne Snablie, Luc Knijnsberg, met dank aan Rienk Slings

Start werkzaamheden dennenbos Bergen aan Zee

Op maandag 13 november is PWN gestart met het verwijderen van 16,2 hectare dennenbos in Bergen aan Zee. Daarna wordt ook de bovenste stikstofrijke en zure strooisellaag verwijderd. De

dennenbomen vormen een windscherm vlak aan de kust waardoor de invloed van zout en wind richting het achtergelegen gebied 'Het Lange Vlak' wordt tegengehouden. Deze dynamiek is cruciaal voor gezonde duinen en nodig om het negatieve effect van stikstofneerslag tegen te gaan.

Foto: voorbeeld van een gevarieerd open duinlandschap (bron PWN)

Werkzaamheden

De dennenbomen worden hoofdzakelijk machinaal verwijderd met een harvester en op sommige locaties met een telekraan. Dat is een speciale kraan die op afstand en van bovenaf de dennenbomen kan weghalen. Gezonde loofbomen kunnen hierdoor blijven staan. Na het weghalen van de bomen, boomstronken en stobben wordt ook de stikstofrijke en zure bovenste strooisellaag verwijderd. De werkzaamheden zijn uiterlijk 15 maart 2024, voor de start van het broedseizoen, afgerond.

Veiligheid

De parkeerplaats Verspyckweg is tijdens de werkzaamheden afgesloten. Een gedeelte van het fietspad wordt vanwege veiligheid ook tijdelijk afgesloten. Fietzers worden over een korte afstand, lopend met de fiets aan de hand, via rijplaten omgeleid. Het ruiterpad van Bergen aan Zee naar de Schoorlse duinen is tijdens de werkzaamheden dicht. Het onverharde pad dat parallel loopt aan de Verspyckweg is tijdelijk niet toegankelijk voor mountainbikers. Om alles in veilige banen te leiden, zijn verkeersregelaars aanwezig.

Hout duurzaam verwerkt

Eerder dit jaar is de kwaliteit van de dennenbomen getest bij een houtverwerkingsbedrijf. Uit de test blijkt dat het hout van uitstekende kwaliteit is. De dennen worden dan ook zo duurzaam mogelijk verwerkt. Er wordt hout gebruikt voor de bouw van twee woningen in de regio Bergen. Verder wordt het hout geperst tot OSB platen voor toepassing in onder meer de bouw. Een ander gedeelte van de dennen gaat als heipalen de grond in. De bomen die in Bergen aan Zee verdwijnen, worden middels herplant elders in de provincie Noord-Holland gecompenseerd.

Vragen?

Krijg je van bezoekers of anderen vragen? Of heb je zelf vragen? Neem dan een kijkje op de website: www.pwn.nl/werkzaamheden-bergen

Niels Hogeweg, Projectmanager

Exoten

Watercrassula

Exoten zijn in toenemende mate een bron van zorg en aandacht in de natuur. De “duinwerkers” onder ons kennen de effecten van de ooit geïntroduceerde Amerikaanse Vogelkers maar al te goed. Er zijn natuurlijk veel meer voorbeelden te geven: de halsbandparkiet, Nijlgans en Mahonie (*Berberis aquifolium*) om er maar een paar te noemen.

Staatsbosbeheer op Terschelling kreeg/krijgt grijze haren van *watercrassula*. Mateloos invasief en zeer hardnekkig.

(Japanse) duizendknoop

In het duingebied bij Zandvoort is PWN in het Wurmenveld de strijd aangegaan met de (Japanse) duizendknoop en de rimpelroos. Onder begeleiding van boswachter Joeri Uilenreef is het project medio november van start gegaan. Het gaat om de Hybride (mengvorm) van de Sachalinse en Japanse duizendknoop. Wetenschappelijke naam: *Fallopia x bohemica*. Ook wel basterdduizendknoop genoemd. De duizendknoop is zeer invasief, zeer hardnekkig en weet zich zelfs via het kleinste snippertje van de wortel verder uit te zaaien. Die plant weggrijpen lukt niet zonder

Een goede voorbereiding is het halve werk

grootschalig te werk te gaan. Op de bewuste plek is door Hoek, een gespecialiseerd hoveniersbedrijf, de groeilocatie in kaart gebracht waarna een aantal dennen is gekapt om goed bij de bewuste exoot te kunnen komen.

Daarna komt het grove geschut aan bod. Dit hele perceel wordt door Aannemer Sneekes zo diep afgegraven dat er echt geen worteltje zal overblijven. Vervolgens wordt het gebied weer afgewerkt met natuurlijke oevers. De vraag blijft natuurlijk hoe je uiteindelijk bepaalt of je ingehuurd!

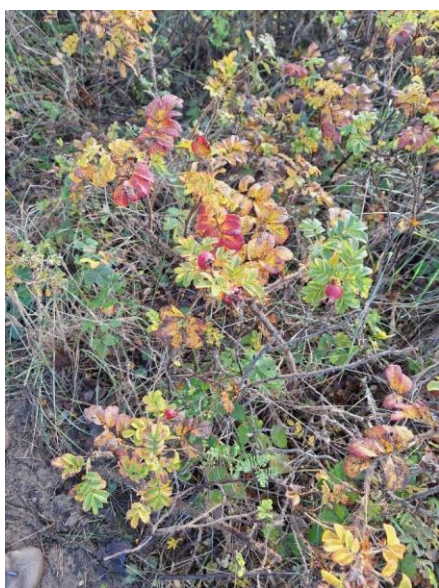
alles hebt kunnen verwijderen. Daar worden bijzondere hulptroepen voor

Met opmerkingen [UJ(1): innen de aanpak van de exoten in het project wordt de aanpak van de Japanse duizendknoop begeleid door Hoek, dit is een mooie samenwerking tussen Hoek, de Aannemer Sneekes en PWN, deze samenwerking benadrukken wij graag.

De hulptroepen aan het werk

Joeri Uilenreef

Rimpelroos

Jan Jaap Moerkerk

Twee speciaal opgeleide labrador honden komen met enige regelmaat snuffelen in het gebied en zij zijn in staat om de wortelrestanten op te sporen. Kennelijk is de geur van de duizendknoop nogal sterk. Bovendien controleren zij ook alle voertuigen en rijplaten voordat de afgegraven grond op transport gaat. Dat de afgegraven grond niet zomaar ergens gestort kan worden blijkt wel uit het feit dat ervoor gekozen is het zand ergens onderin een haven en diep in het water te storten.

Rimpelroos

Veel minder invasief, maar toch wel een woekeraar is de Rimpelroos. Deze overwoekert onder andere de duinroosjes.

De struiken worden uitgegraven en de wortels uit het zand gezeefd. Vervolgens wordt alles afgevoerd.

Binnen het project wordt de uitroeiing van de genoemde exoten uitgevoerd door een fijne samenwerking tussen (gespecialiseerde hovenier) Hoek, Annemer Sneekes en PWN. Deze samenwerking heeft bewezen 'zeer vruchtbaar' te zijn.

Dank aan Joeri Uilenreef voor de informatie

Met opmerkingen [UJ(2)]: Ook als stras alles klaar is mogen de voertuigen pas vertrekken als zij door de honden schoon zijn verklaard

Paddenstoelen van de zeereep, een bijzonder habitat

Sinds een aantal jaren doe ik als boswachter mee met het Zeereepaddenstoelenmonitoringsproject, oftewel struinen door de zeereep en op zoek naar de typische soorten van dit bijzondere habitat. Het

doel van het meetnet is het volgen van de Rode Lijst-status van de typische soorten van de habitatrichtlijn in de zeereep langs de gehele Nederlandse kust. Dit gebeurt in verband met de beoordeling van de staat van instandhouding van habitattypen, zowel binnen als buiten de Natura 2000-gebieden. Hierover moet elke zes jaar worden gerapporteerd aan de Europese Unie. Deze zes soorten zijn aangewezen als typisch voor de zeereep: Duinfranjehoed, Duinveldridderzwam, Duinstinkzwam, Zeeduinchampignon, Helmharpoenzwam en het Zandtulpje.

1

Duinstinkzwam

duinveldridderzwam

Zelf monitor ik twee hokken in dit kader, samen met collegaboswachter Wouter Bol. Een hok direct grenzend aan de noordkant van Bergen aan Zee en een hok wat bestaat uit een groot Natuurherstel-project voor dynamiek en verstuivingsherstel in het Buizerdvlak dat ligt aan de grens van het Noord-hollands Duinreservaat en de grens van de Schoorlse duinen. Een groot dynamisch stuifduin met aan de randen een mooie Helmbegroeiing. Helmgras is de primaire begroeiing op dit soort dynamische plekken en dit is ook vaak de soort die associeert met deze groep paddenstoelen. Alle zes soorten van het meetnet zijn dan ook gebonden aan Helmgras of groeien op de oude ondergrondse delen van het helmgras.

De monitoring vindt twee- tot driemaal per jaar plaats en altijd in het late najaar. Zolang de nachtvorst uitblijft, blijven er paddenstoelen verschijnen. Dit kan tot diep in januari doorgaan, bij strengere vorst is het feestje tijdelijk over.

De Duinfranjehoed en de Duinveldridderzwam vinden we in de meest dynamische delen waarbij de Duinfranjehoed zeer algemeen kan voorkomen; beide soorten staan direct tussen het helmgras en het stuivende zand.

De Duinstinkzwam is een mooie verschijning tussen het helmgras. De soort is wat kleiner dan zijn grote broer de Grote stinkzwam en de geur is ook wat zoeter. Het harde kenmerk zit hem in de verkleuring van de vulva. Deze kleurt roze/paars bij uitgraven en dit heeft met de verbinding met zuurstof te maken. De soort is vrij algemeen in deze habitat.

De Zeeduinchampignon is makkelijk herkenbaar aan de witte hoed en de roze tot bruine lamellen. De hoedrand hangt wat sierlijk over de rand en ze worden niet veel groter dan een centimeter of acht in doorsnee. De soort blijft vaak gedeeltelijk in het duinzand zitten. De soort vind je vooral aan de luwe zijde waar de zeereep iets vaster ligt en deze soort mijdt dan ook de meest dynamische delen van de zeereep.

De Helm-harpoenzwam is de meest zeldzame van de zes typische soorten en vinden we maar een enkele keer. De soort zit zijdelings aangehecht aan het helmgras en door de donkere iets viltige hoed zijn ze goed te herkennen.

Het zandtulpje is de meest leuke soort om te vinden. Deze ascomyceet begint als een tulpenbol die half uit het zand steekt en opent daarna als een tulp waar de soort dan ook haar naam door draagt. Zandtulpjes vind je in de zeereep, maar eigenlijk nog meer in stuifkuilen met helmgras en dan het liefst in de iets minder dynamische stuifkuilen. De soort groeit op de oude plantendelen van het helmgras. Een soort waar het Zandtulpje vaak mee wordt verward is het Zandputje. Zandputjes hebben een lichte binnenzijde ten opzichte van de gelige buitenzijde en openen nooit als een tulp maar blijven een soort putje vandaar ook de naam.

Zandtulpje

Naast deze zes telsoorten vinden we ook een aantal begeleidende soorten in dit habitat. Soorten zoals de Zandparasolzwam, Helminktzwam, Gelatineschelpje, Helmstropharia, Violette duinbekerzwam, Helmkoraalzwam en uiteraard diverse andere paddenstoelen. Eigenlijk is het struinen in de zeereep altijd weer een feestje met iedere keer weer leuke verrassingen.

De Zandparasolzwam is nog niet zo lang bekend in Nederland en deze soort vind je ook weer uitsluitend in deze habitat. De paddenstoel komt maar gedeeltelijk uit het zand en vaak is slechts een deel van de hoed zichtbaar waarbij de roze steel onder het zand blijft.

Helminktzwammetjes vind je in het kale zand tussen de helm. Ze zijn snel vergankelijk en blijven maar korte tijd zichtbaar. Het Gelatine-schelpje blijft een bijzondere vondst, dit fragiele schelpje vind je op oude helmstengels en een geoefend oog maakt de beste kans.

De Helmstropharia is ook direct gebonden aan Helm en vind je die ook aan de voet van Helmpollen. De soort is groot, gelig en met de blauwzwarte lamellen goed te herkennen. Een soort die we in de Noordhollandse duinen maar weinig tegenkomen.

De Violette duinbekerzwam is een mooie verschijning die ook nog niet zo lang bekend is in Nederland. Deze soort vind je ook weer in de zeereep of vlak achter de zeereep in de mosrijke grijze duinen. De soort is door haar

Violette duinbekerzwam

violetten kleur en iets korrelige buitenzijde eigenlijk direct in het veld te herkennen. Elke keer weer een feestje om deze mooie soort te mogen vinden!

De Helmkoraalzwam (*Ramaria ammophila*) is een beetje mysterieuze soort onder de koraalzwammen. De soort is nog niet officieel bevestigd als zelfstandige soort door de echte mycologen. Deze koraalzwam is vaak wat roze van kleur en groeit direct in de nabijheid of aangehecht op helmgras. De soort verschijnt laat in het najaar en is ook een soort die zich uit lijkt te breiden. Of het ook echt een soort is moeten de

echte mycologen maar uitvechten. Ik vind het een van de mooiere soorten die ik op mijn struintochten door de zeereep kan tegenkomen!

Helmkoraalzwam

Uiteraard zijn er dan nog allerlei andere vondsten van paddenstoelen die je in dit bijzondere habitat kunt tegenkomen. Zoals bijvoorbeeld de Vogel-veerzwam. Door de vogelgriep liggen er relatief veel oude kadavers van zeevogels in de zeereep. Op deze oude vogelrestanten vond ik afgelopen tijd een meermalen de Vogelveerzwam. Een soort die op dierlijke resten groeit. De zeereep is dus qua paddenstoelen een bijzonder habitat en ik blijf er voorlopig nog lekker doorstruinen op zoek naar de volgende bijzondere soort.

*Luc Knijnsberg,
Boswachter*

Boommarters

Een boommarter is geen dier dat je heel gemakkelijk zult tegenkomen. Zoals de naam al zegt vertoeven ze veel in bomen, maar bovenal zijn het nachtdieren. Zelf heb ik er twee keer eentje gezien. Eén keer in Canada, waar er één achter een boomstam zat te loeren en een keer vlak bij huis toen het beest vlak voor mijn fiets de weg overstak.

Iemand die boommarters al heel vaak heeft gezien en veel weet over hun leven en verschillende individuen is Jan Bouwman.

Jan Bouwman

Ooit had hij het idee om geschiedenis te studeren, maar soms loopt het anders in het leven en kwam hij uit bij een studie biologie aan de VU in Amsterdam. Met name de experimentele dierkunde had zijn grootste belangstelling en dan nog een slag dieper, de 'wetenschappelijke methode'. Ook wilde Jan zijn kennis graag overbrengen op anderen, hen laten begrijpen, hen de 'bio'-logica ervan te laten zien. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat hij in het middelbaar onderwijs terecht is gekomen om daar met ziel en zaligheid zijn vak over te brengen op zijn leerlingen.

Voor velen geldt dat zij na hun pensionering opnieuw een invulling moeten geven aan deze nieuwe fase in het leven. Zo ook bij Jan. Bij PWN begonnen als vrijwilliger in het onderhoud en beheer, werd hem de vraag gesteld door Veronique van Meurs (boswachter NHD) of hij interesse had om eens wat dieper in het verborgen leven van de boommarter te duiken. Dat was niet tegen dovemans oren gezegd.

Verstand van boommarters had hij nog niet, maar zelden zal hij een uitdaging uit de weg gaan. In 2017 sloot hij zich aan bij de boommarter werkgroep. Al gauw kwam hij uit bij het onderzoeken van het gedrag van deze dieren. Niet iedereen kon hij omtrent zijn opvattingen overtuigen, maar Jan is er

de man niet naar om zich snel uit het veld te laten slaan. Het resultaat van zijn werk is een schat aan gegevens, die nog lang niet allemaal verwerkt zijn en waar ongetwijfeld nog veel data bij zal komen.

Marters zijn territoriale dieren, waarbij de mannetjes meestal een iets groter territorium hebben dan de vrouwtjes. Die territoria overlappen elkaar daarbij ook grotendeels. In het vroege voorjaar zoeken drachtige vrouwtjes holten in bomen, of spechtenholen of inrotruimtes. Op veel plaatsen zijn dat beuken, maar niet het NHD. Er zijn hier geen zwarte spechten en de grote bonte specht is niet in staat om in beuken te hakken. Zij zoeken dennen, populieren en wilgen op. De boommarter zal het om het even zijn: een boomholte in deze bomen volstaat net zo goed. Daarin komen de jongen ter wereld. Eenmaal uit het nest leren ze klimmen en dalen en gaan ze met de moeder op jacht.

De paartijd is in de maanden juli en augustus. Na de conceptie ontwikkelt zich vrij snel een aanzet tot een embryo en dan stopt vervolgens de ontwikkeling (bijna zoals bij reeën). Pas in februari komt de groei van de foetus goed op gang. Martervrouwen hebben 4 tepels, maar gemiddeld zullen er niet meer dan 2-3 jongen worden grootgebracht. Het voedsel van boommarters is een beetje vergelijkbaar met dat van vossen. Marters zijn toppredatoren, maar in het najaar staan er ook bessen op het menu.

Boommarters kunnen eigenlijk overal waar een paar bomen staan voorkomen, al is het maar tijdens hun excursies of zwervperiode. In en om het NHD zijn ze echter voornamelijk te vinden in de duinbossen tussen Wijk aan Zee en Camperduin. Ze zijn in zomer en nazomer nog wel eens overdag te zien.

Het zijn vooral jonge mannen die in het najaar het reservaat verlaten en in oostelijke richting migreren, waarbij ze plaatsen als Uitgeest en Heemskerk niet schuwen. Vanuit de gemeente Heemskerk kwam de vraag of Jan zich binnen hun werkveld 'Biodiversiteit' wilde bezighouden met de rol van zoogdieren (zoals b.v. boommarters) daarin. En dat leidde tot het verplaatsen van zijn werkterrein, o.a. naar het Molenbos en Marquette. Boommarters bleken hem niet los te laten.

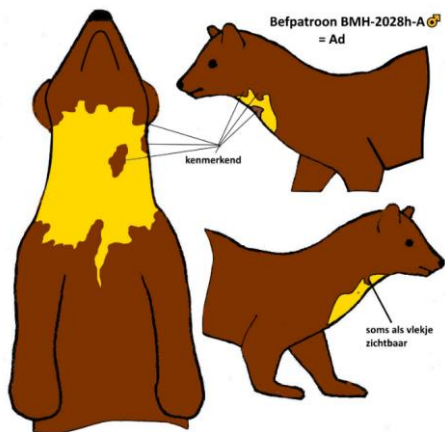
Boommarters zijn te onderscheiden op individu door op de bef te letten. Ieder beest heeft een unieke tekening. Jan heeft al "zijn beesten" een eigen naam gegeven en ik hoorde de namen Ad en Bea regelmatig langskomen.

Ad (het grootste beest) en Bea.

De schatting is dat er in het hele NHD ongeveer 70 boommarters aanwezig zijn, levend in ongeveer 38 territoria.

Een boommarter wordt in het wild gemiddeld 7 jaar. Bea is waarschijnlijk 9 jaar geworden en toen haar kadaver langs de Rijksstraatweg gevonden werd, heeft Jan dat naar een preparateur gebracht en vanaf volgend voorjaar zal zij (opgezet) in de Hoep te zien zijn. Ook daar speelt een verhaal achter.

Dank aan Jan Bouwman voor zijn tijd en het verstrekken van de informatie en foto's en dank aan boswachter Wouter Bol voor de tip.

Jan Jaap Moerkerk

Schotse Hooglander versus wisent

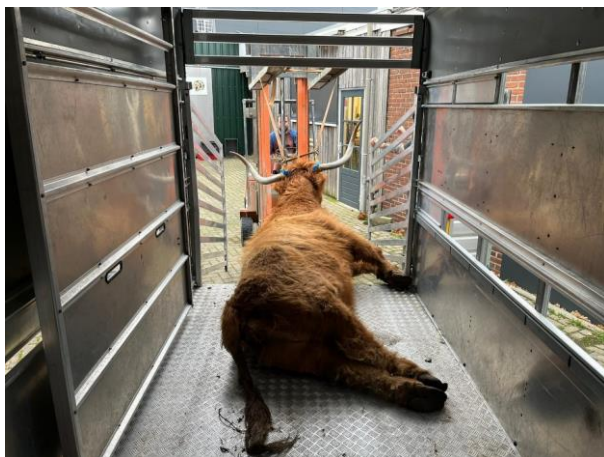
Zoals bekend wordt verondersteld, lopen er in het Nationaal Park Zuid Kennemerland naast grote grazers als Hooglander en Konik paarden ook wisenten rond. Met enige regelmaat komen bezoekers trots vertellen dat ze de wisenten in de Kennemerduinen hebben gezien. Volgens de verhalen van bezoekers komen de wisenten ook in het NHD voor. Voor de gemiddelde bezoeker is een Hooglander moeilijk van een wisent te onderscheiden, terwijl er toch wel degelijk meer verschillen zijn dan overeenkomsten zijn.

De stamvader van de wisenten in het Kraansvlak, Powdry, staat al enige jaren te pronken in het Bezoekerscentrum in Overveen en ook al jaren bestaat de wens om naast Powdry een Schotse Hooglander te plaatsen. Maar ja, hoe kom je aan een geschikte "kandidaat"?

Ekogrön is eigenaar van veel grote grazers in de PWN-gebieden, maar heeft ook de nodige beesten in andere gebieden lopen. Eigenaar Rens de Boer was uiteraard op de hoogte van de wens om in het Bezoekerscentrum in Overveen ook een Schotse Hooglander tentoon te stellen.

Kortgeleden overleed een zes jaar oude koe in een gebied in Zuid-Holland mogelijk aan blauwtong. Zij was daar geboren en getogen en ook haar moeder loopt daar nog steeds fris en vrolijk rond.

Het beest werd vrij snel na het overlijden gevonden en de heersende temperatuur was op dat moment aan de redelijk lage kant en dat bood mogelijkheden om het kadaver naar Preparateur Bouten in Venlo, gespecialiseerd in het opzetten van grote(re) dieren, te transporteren. Powdry is daar destijds ook geprepareerd. Het

Aankomst van de koe bij de preparateur

Luchterduinen fonds van Eneco was bereid om sponsoring te verlenen. Kortom, binnen afzienbare tijd (ongeveer 1 jaar) krijgt Powdry gezelschap van een mooie dame.

Jan Jaap Moerkerk

Natuur PWN-gebied gaat minder hard achteruit dan in binnenland

De achteruitgang van de natuur in het PWN-duingebied is zeker merkbaar, maar minder erg dan in het binnenland. Dit meldt Wouter Bol, boswachter met monitoring in zijn portefeuille. Hij zegt dit in reactie op een oproep onlangs van honderden boswachters van Natuurmonumenten aan de regering om de natuur beter te beschermen. Bovendien blijkt uit Bols verhaal dat PWN meer mogelijkheden heeft actie te ondernemen tegen die achteruitgang.

Dat de natuur in het binnenland veel meer last heeft van stikstof is logisch. „Bijvoorbeeld de heidegebieden daar zijn veelal omringd door stikstof producerende boerenbedrijven. Hier komt de stikstof meestal maar van een kant. Bovendien is in de duinen veel kalkrijk zand en wordt kalkrijk zand veelal door de wind aangevoerd. Het kalk in het zand bindt stikstof, zodat de nadelige effecten minder groot zijn.”

PWN heeft bovendien meer middelen tegen deze vorm van vervuiling dan natuurorganisaties in het binnenland. „Wij maken bijvoorbeeld kerven in de zeereep en stuifkuilen of ze ontstaan vanzelf. Kerven die zelf ontstaan worden bijvoorbeeld veroorzaakt door voetgangers die voetpaden maken in de duinen en trekkers. Die kerven voorkomen dat het kalkrijke zand door de wind verder langs de kust naar het noorden wordt gewaaid maar dat het in die kerfjes blijft hangen. Wij leggen onder meer extra kerven in de zeereep ter hoogte van Bakkum en Heemskerk”, aldus de boswachter. Verder zijn delen van de zeereep erg dynamisch en zorgen zee en wind ook zonder menselijke maatregelen zorgen voor stuifplekken.

Doordat het zand door de kerven het duingebied inwaait en blijft hangen, zorgt dat er ook voor dat de duinen sterker worden. Dat is onder meer van belang omdat door de klimaatverandering de zeespiegel stijgt.

Niettemin gaat het met de natuur in het PWN-gebied wel degelijk de verkeerde kant op, maar niet alleen door stikstof. Ook andere chemische middelen dragen bij aan die achteruitgang. En dan zijn het niet alleen de pesticiden van de agrarische sector. Bol wijst ook op de vele honden in het gebied die anti-tekenmiddelen hebben gekregen van hun baasjes: Ook dat zijn chemische middelen die de natuur niet kan afbreken. Verder zit er in paardenvijgen van manegepaarden die gebruik maken van onze ruitersporen vervuilende ontwormingsmiddelen en waait ook schadelijk afval het gebied binnen, dat niet door de natuur kan worden afgebroken.

Maar ook de extreme weersomstandigheden vanwege de klimaatverandering zorgen voor ellende bij veel diersoorten. Zo worden door de hevige regenval bijvoorbeeld de poppen van bepaalde nachtvlindersoorten die in de bodem overwinteren te vochtig en beschimmelen of kunnen soorten die nectar nodig hebben in de zomer door de heftige hittegolven niet genoeg bloeiende planten vinden. Negatieve effecten op de natuur konden niet uitblijven. In de duinen merk je dat volgens Bol vooral doordat er in vergelijking met de jaren 90 zeer veel soorten insecten zijn verdwenen. „Hoe minder insecten, hoe minder vogels. Bovendien krijgen planten door stikstof een andere samenstelling, waardoor ze minder eetbaar zijn. Verder zien we dat door stikstof er een forse toename is van struikachtigen zoals duindoorn en meidoorn en grassen zoals duinriet.”

Maar zoals gezegd kan PWN wel iets doen tegen die toenemende vervuiling. Zorgen voor kerven en stuifkuilen is niet het enige. „Een andere mogelijkheid is begrazing. We hebben koeien en paarden in het gebied, die zich tegoed doen aan het struweel en de grassen. Runderen eten bijvoorbeeld bramenstruiken, maar ook met de harde bladeren van een klimop hebben ze geen moeite. Die zien ze als snoepjes.”

Matthie Bergman

Natuur veert terug zonder damherten

PWN, Universiteit van Amsterdam, Waternet 24 nov. 2023- Hoe herstelt een duinecosysteem zich als er geen damherten grazen? Dat onderzoeken PWN, de Universiteit van Amsterdam, Waternet, Stichting Bargerveen en de Vlinderstichting in de Amsterdamse Waterleidingduinen en in Nationaal

Park Zuid-Kennemerland. Inmiddels zijn de eerste resultaten bekend en daaruit blijkt: zonder begrazing door damherten veert de natuur terug.

In de Amsterdamse Waterleidingduinen en Nationaal Park Zuid-Kennemerland zijn sinds 2019 en 2020 in totaal 23 gebieden afgesloten met hekken. Daardoor kunnen hier geen damherten grazen en/of geen paarden en runderen. Deze omheinde gebieden, ook wel exclusures genoemd, zijn neergezet om karakteristieke duingraslanden, vochtige duinvalleien en struwelen te beschermen. Tegelijkertijd bieden deze exclusures onderzoekers de kans om te kijken wat er gebeurt als hier geen damherten of paarden en runderen meer grazen. Sinds 2019 doen PWN, de Universiteit van Amsterdam, Waternet, Stichting Bargerveen en de Vlinderstichting in deze gebieden dan ook onderzoek naar hoe het duinecosysteem zich hier herstelt.

In de Amsterdamse Waterleidingduinen en Nationaal Park Zuid-Kennemerland zijn verschillende gebieden afgesloten met hekken. Ideaal om te kunnen onderzoeken wat er met het duinecosysteem gebeurt als damherten, runderen of paarden hier niet kunnen grazen (Bron PWN)

Planten profiteren

Dit onderzoek is nu halverwege en een deel van de gegevens tot en met 2021 is inmiddels geanalyseerd. Daaruit blijkt dat de exclusures in de Amsterdamse

Waterleidingduinen een duidelijk

effect hebben op het aantal plantensoorten. Het totaal aantal karakteristieke plantensoorten is in deze periode gestegen, maar ook de diversiteit, de hoogte van de vegetatie en het bloemaanbod zijn in de omheinde gebieden sterk toegenomen. Deze toename is niet aanwezig in de referentiegebieden, waar de damherten nog steeds grazen.

Plantensoorten als (duin)paardenbloem, mannetjesereprijs, valse salie, egelantier, hondsroos, koningskaars, welriekende salomonszegel, echt bitterkruid, wilde kardinaalsmuts en driedistel hebben meetbaar geprofiteerd van het uitsluiten van begrazing. Sommige plantensoorten leken aanvankelijk verdwenen door de intensieve begrazing in de Amsterdamse Waterleidingduinen, maar zij bleken nog steeds aanwezig te zijn als niet-bloeiende planten of zaad in de bodem. Denk hierbij aan de duinsalomonszegel en de koningskaars. De afwezigheid van begrazing heeft het herstel van deze soorten aanzienlijk versneld.

Een bijkomend voordeel van de afwezigheid van damherten is ook dat giftige plantensoorten, zoals duinkruiskruid, minder kunnen domineren. Damherten vermijden deze planten namelijk, waardoor ze in overbegraasde gebieden alle ruimte krijgen om te groeien en andere plantensoorten verdringen. In gebieden zonder damherten verliezen deze plantensoorten hun concurrentievoordeel.

In het Nationaal Park Zuid-Kennemerland – waar de graasdruk altijd veel kleiner was – is geen vergelijkbaar herstel van de diversiteit waar te nemen. Daar zien we met name in de grote-grazers-exclusures een snelle verruiging optreden, zichtbaar als toename van de vegetatiehoogte.

De exclosures in de Amsterdamse Waterleidingduinen hebben een duidelijk effect op het aantal plantensoorten, op de diversiteit, de hoogte én het bloemaanbod (Bron: Mark van Til)

Dieren reageren langzamer

Omdat het bloemaanbod van lipbloemigen, ooievaars- en reigersbek, tijm, vlinderbloemigen, walstro en duinviooltjes in de Amsterdamse Waterleidingduinen toeneemt door afwezigheid van damherten, nemen ook bloembezoekers toe. Het gaat dan vooral om hommels en in mindere mate om solitaire bijen en sint-jansvlinders. Opvallend is wel dat veldsprinkhanen en een aantal typische diersoorten die voorkomen in open zand in 2021 in de Amsterdamse Waterleidingduinen meer voorkwamen in de begraasde referentiegebieden dan in de gebieden zonder grazers. In Nationaal Park Zuid-Kennemerland waren de verschillen tussen de exclosures en referentiegebieden niet zo opvallend. Op zich is dit wat we verwachtten, want naast de lagere graasdruk is de monitoring hier een jaar later gestart dan in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Op onder meer mieren, maar ook een flink aantal andere diersoorten, zijn in beide natuurgebieden nog geen effecten van het uitsluiten van begrazing meetbaar. Het lijkt er dus op dat dieren trager reageren dan bloemen en planten op de afwezigheid van grazers. Dit komt waarschijnlijk omdat dieren – anders dan planten – geen strategieën hebben om op een plek te overleven wanneer de omstandigheden tijdelijk ongunstig zijn. Daarom moeten dieren de relatief kleine, herstellende delen opnieuw koloniseren.

In de Amsterdamse Waterleidingduinen gaat dat niet zo eenvoudig. Dat komt omdat dit gebied groot is en door de intensieve hertenbegrazing vrijwel geheel ongeschikt is geworden. Dieren moeten dus vanuit minder zwaar begraasde gebieden in de omgeving van de Amsterdamse Waterleidingduinen relatief grote afstanden afleggen. En dat kost tijd. Met name voor de zeldzamere en minder mobiele diersoorten, die vaak in kleinere groepen leven.

Omdat het bloemaanbod toeneemt door afwezigheid van begrazing, nemen ook bloembezoekers toe. Denk hierbij aan hommels, maar ook aan solitaire bijen en sint-jansvlinders (Bron: Jan Dirk Bol)

Natuur veert terug

Het herstel van de biodiversiteit vertoont duidelijke verschillen tussen jaren en tussen locaties. Dit komt waarschijnlijk door verschillen in bodemkwaliteit, de weersomstandigheden en het verloop van de begrazingsintensiteit van damherten, grote grazers en konijnen. Omdat de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen sinds 2016 worden beheerd, neemt ook buiten de exclusies de graasdruk langzaam af. Het konijn herstelt zich nog niet van virusinfecties, maar kan lokaal een duidelijk begrazingseffect hebben. Al deze factoren worden later nog in detail in de analyses betrokken.

Al met al is te zien dat het duinecosysteem zich door het wegnemen van de intensieve begrazing met damherten deels snel en deels langzaam herstelt. Waar geen intensieve begrazing aanwezig is, zoals in Nationaal Park Zuid-Kennemerland, heeft het plaatsen van exclusies een veel minder sterk effect. We zien duidelijk dat het ecosysteem en de biodiversiteit in de Amsterdamse Waterleidingduinen onder druk hebben gestaan door de intensieve damhertenbegrazing, maar dat deze daarna als het ware weer 'terugveren'. Buiten de exclusies zijn de effecten van overbegrazing door damherten nog wel zichtbaar.

Verder onderzoek en analyses

Positief is dat bloemen en planten zich dankzij hun overlevingsstrategieën goed herstellen en dat daardoor het bloemaanbod weer toeneemt. Dit vertaalt zich vervolgens snel in grotere aantallen van de nog aanwezige bloemafhankelijke insectensoorten als vlinders en hommels en andere bijen. Daaraan zien we de onderlinge verbondenheid van de componenten in het ecosysteem.

Het onderzoek heeft ook aandacht voor de bodem en de daarin aanwezige bacteriën en schimmels en de dieren die op de bodem leven als onderdeel van de voedselketen (Bron: Jan Dirk Bol)

Het onderzoek heeft verder ook aandacht voor de bodem en de daarin aanwezige bacteriën en schimmels en de dieren die op de bodem leven als onderdeel van de voedselketen. En met speciale opstellingen meten we de stikstofdepositie op een aantal locaties. Aan het eind van 2024 zullen we ook die patronen analyseren, zodat we de effecten van begrazing op het duinecosysteem nog beter gaan begrijpen.

Bron: Nature to Day

10 jaar Noordwest Natuurbank

Inmiddels is het alweer tien jaar geleden dat ten noorden van strandslag Parnassia in de Kennemerduinen werd gestart aan een revolutionair en grootschalig project, waarbij de zeereep op vijf plaatsen werd doorstoken. Doel was - en dat geldt nog steeds - om de oude dynamiek van stuivend zand weer op gang te krijgen zodat in het achtergebied vers, kalkrijk zand aangevoerd kon worden. Het plan was revolutionair te noemen want de zeereep was heilig: streng verboden gebied omdat deze bescherming garandeerde van het achtergelegen gebied en toen werd dus ineens voorgesteld vijf grote kerven in de zeereep te maken.....

Niet alleen PWN was betrokken, maar ook Natuurmonumenten, Rijkswaterstaat en het Hoogheemraadschap.

Zo was de situatie in 2012 in de Peperendel.

In de loop van de jaren wordt de progressie steeds zichtbaarder.

2015

2017

Inmiddels is ook het laatste stuk van de plas verdwenen.

Dit project was onderdeel van een veel groter plan om op allerlei plaatsen duinherstelwerkzaamheden uit te voeren en het stuiven van zand weer op gang te krijgen. Afplaggen en ook afgraven zorgden weer voor kale zandduinen.

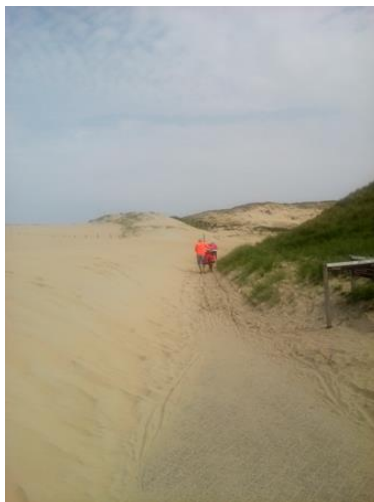
Inmiddels zijn we dus tien jaar verder in de tijd en de resultaten zijn verbluffend te noemen. Men had absoluut niet voorzien dat de dynamiek zo grootschalig op gang zou komen.

Inmiddels zijn hele zandruggen ontstaan, zijn vroegere natte duinvalleien vol gestoven - en derhalve verdwenen - maar zijn op andere plaatsen weer nieuwe natte duinvalleien ontstaan.

Fietsen over het fietspad bij Kattendel is inmiddels verleden tijd.

Het gebied is absoluut een bezoek waard en met enige regelmaat worden vanaf de parkeerplaats bij Parnassia excursies georganiseerd (zie de activiteiten kalender van het NPZK).

Dank aan Marieke Kuipers voor een aantal foto's.

Jan Jaap Moerkerk

PWN moet meebewegen met klimaatverandering

„Het natuurbeleid van PWN moet onder meer door de klimaatverandering veranderen van behoud naar meebewegen met de natuurlijke ontwikkelingen. Nu al zie je door de toenemende warmte een verschuiving van flora en fauna van zuid naar noord. Een scenario meldt dat we er rekening mee moeten houden dat 40 procent van de soorten in de natuur door de opwarming in beweging zal komen. Proberen de natuur te behouden zoals die nu is, wordt dan ook achteruitgang, stelde strategisch adviseur Myrthe Fonck van PWN onlangs in een podcast van het IVN. Daarnaast echter moet PWN ook ernstig rekening houden met een toenemende vernatting van het gebied, vult PWN-hydroloog Bas des Tombe aan.

Myrthe liet in de podcast haar licht schijnen over de extreme weertypen, die het Nationaal Park Zuid-Kennemerland de laatste jaren te verwerken krijgt. Zo was 2018 de droogste zomer ooit en was afgelopen oktober de natste maand ooit sinds het begin van de metingen in 1920.

De grote droogte van 2018 noemt ze een 'wake-up call'. „De Nederlandse waterhuishouding was tot dan altijd gericht op omgaan met te veel water. Er dreigde in dat jaar juist een tekort. Het was echt spannend of we de drinkwatervoorziening op peil konden houden. We halen veel water uit het IJsselmeer en zuiveren dat in de duinen. Door de droogte verziltte dat water in het IJsselmeer echter meer dan anders. Probleem is dat als het te zout is, kunnen we er geen drinkwater van maken.”

Bas vult aan: „Om de zoutconcentraties van het IJsselmeer voldoende laag te houden, is voldoende rivierafvoer in het IJsselmeer nodig. Een langdurige droogte kan leiden tot lagere rivierafvoeren en dan kunnen de zoutconcentraties in het IJsselmeer behoorlijk oplopen. Daar hebben we de afgelopen jaren wel mee te maken gehad. De zoutconcentraties in het IJsselmeer werden de afgelopen jaren door de droogte zo hoog dat we maatregelen hebben moeten nemen. Zo kon er bij Andijk in 2022 70 dagen geen IJsselmeerwater worden ingenomen, dat is meer dan de 33 dagen in 2019, de 60 dagen in 2020 en 63 dagen in 2021, maar toch minder dan de 80 dagen in 2018 (het jaar van de 'wake-up call') Om toch voldoende drinkwater te kunnen produceren ten tijde van een innamestop bij Andijk, hebben we meer water onttrokken uit de Lek en hebben we meer water ontzilt met de ontziltingsinstallatie op Jan Lagrand in Heemskerk. In uitzonderlijke situaties kunnen de duinwinningen worden bijgezet.”

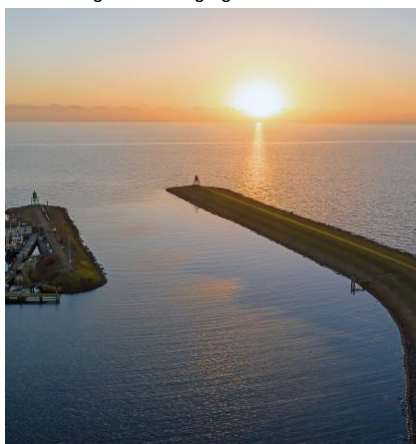
Daarnaast, aldus Myrthe, werd onderzoek gedaan naar wat de gevolgen voor het infiltratiegebied zouden zijn als er meer zout water werd gefilterd: „De macrofauna, de kleinste diertjes in het gebied, bleken geen problemen te hebben met zouter water.” De droogte had volgens haar wel nadelige gevolgen voor bijvoorbeeld de insecten: „Door die droogte waren er minder nectarplantjes en dus minder voedsel voor de insecten.” Ze meent dan ook dat meer onderzoek nodig is naar de effecten van droogte op het duingebied.

De duinen bleken over het algemeen de droogte dus wel redelijk te hebben doorstaan. Myrthe: „We hebben opnieuw gezien dat de natuur veerkrachtig is. Duinen gaat goed om met weersextremen. Een voordeel is natuurlijk ook dat ons gebied in het westen van het land ligt, waar het water van de rivieren heen stroomt. Dus had het grondwaterpeil zich binnen een tot twee jaar weer hersteld.”

Bij klimaatverandering denkt zij overigens meer aan het andere uiterste, waarmee de natuur nog meer te maken heeft gehad en heeft: „Het gaat bij klimaatverandering hier eigenlijk veel meer om vernatting en dat zie je ook terug in het landschap. Zo was de afgelopen oktober de natste maand ooit en november brak eveneens een record. Sinds de metingen in Castricum in 1920 begonnen, is de hoeveelheid regen per jaar met 30 procent gestegen. Bovendien kregen we te maken met clusterbuien, waardoor er heel veel regen viel in een heel korte tijd. Daardoor zag je bijvoorbeeld fietspaden door het gebied die onder water kwamen te staan. En dan komt daar nog eens de stijging van de zeewaterspiegel bij.”

Ook voor de drinkwatervoorziening moest PWN door de vele regen maatregelen nemen. Bas: „Onze pompstations zijn van oudsher gebouwd op lage locaties in het duin. We hebben daarom het een en ander aan die stations moeten aanpassen om goed met die grote verhogingen van de grondwaterstand om te gaan. Om er zeker van te zijn dat onze pompstations ook in 2100 niet opdrijven, voeren wij onderzoek uit. Bij Pompstation Bergen zien we dat we nu nog veilig zitten, maar dat we daar in de komende jaren echt wat moeten gaan aanpassen zodat dat ook in de toekomst zo blijft.”

Bas heeft er niettemin vertrouwen in: „Innamestops zijn helaas een standaard onderdeel geworden van de bedrijfsvoering, ondanks dat het veel vraagt van de operators en bedrijfsvoering om ook tijdens dergelijke stops prachtig drinkwater te kunnen leveren. Dankzij hun inzet en kunde kunnen we de leveringszekerheid echter waarborgen en zorgen we dat we onze invloed op het duin zoveel mogelijk beperken.”

Ook al is nog niet exact duidelijk hoe de klimaatverandering zich zal ontwikkelen: PWN zal er niet aan ontkomen dit mee te nemen in de planning voor de toekomst. Myrthe: „De doelen zijn een gezonde en veerkrachtige natuur en een goede drinkwatervoorziening. Het zou in mijn ogen trouwens goed zijn als daarvoor meerdere plannen worden gemaakt, die met meerdere scenario's rekeningen houden. Dat maakt dat we wendbaarder zullen zijn.”

De nationale en Europese wetgeving kan daarbij een obstakel zijn, geeft ze aan: „Die regels gaan nu uit van het behoud van specifieke soorten in specifieke gebieden. Dat kan botsten met de ontwikkelingen in de natuur. Een voorbeeld is de kraaiheide. Die groeit bij Bergen, maar dat is de zuidgrens van het verspreidingsgebied voor dat soort. Als het warmer wordt, zal behoud van die heide in het huidige gebied niet mogelijk zijn. Dan moet je met je plannen meebewegen.”

Matthie Bergman

Vacature

In het Kraansvlak, onderdeel van het NPZK, is in de maanden september tot en met februari het 'Wisentpad' geopend voor wandelaars. Sinds een aantal jaren wordt geprobeerd om dagelijks gedurende een aantal uren een vrijwilliger op het pad aanwezig te laten zijn om een beetje toezicht te houden en desgewenst wat voorlichting over de wisenten te geven aan de gebruikers van het pad.

Inmiddels is er weer plaats voor een paar vrijwilligers om mee te doen.

Heeft u belangstelling, neem contact op met boswachter Simone de Maat simone.de.maat@pwn.nl

Gedicht

Wintergasten

Het is nat.
Overall nat en de sloten
langs het pad
houden met tegenzin
het water bij de kanten in.
Alsof zij de oneindige regen
willen delen met de weg, het gras.
Al die overvloed, al dat nat.

De harde wind
niet mee maar tegen.
Regenpak als natte vleermuis.
Moeizaam trappend, roffelede regen
vechtend op weg naar huis.
Weer dat gevoel als kind
strijdend door de polder,
altijd die wind, die wind

Een zacht gefluit
uit het rimpelende water.
Ze zijn er weer!
Ik hoor hun fluisterend gesnater,
weer gekozen voor dit natte zompige land.
Het volkendek lijkt minder zwaar,
het trappen gaat zowaar
weer lichter.

Marianne Snabilie